

sunt, eaque naturæ celeritate præditi, ut ubi Dei nulus jusserit, illic statim inveniantur. Propter quod addit, illos esse circumscriptos, quia ubi imperatum fuerit, illic spiritualiter adsunt, et operantur, nec eodem tempore hic, et ibi esse, et operari possunt. Nec enim, ait iterum, in terra versantur, cum in cælo sunt, nec cum a Deo ad terram mittuntur, in cælo manent. Imo Dydimus, l. 1 de Spiritu sancto, non longe a principio dixit Spiritum sanctum, qui aderat singulis Apostolis in extremis finibus terræ, ob testimonium Domini constitutis, non potuisse esse Spiritum creatum. Nam Angelus, ait, qui aderat, verbi gratia, Apostolo in Asia oranti, non poterat simul eodem tempore adesse aliis in cæteris partibus mundi constitutis. Atque in eodem sensu dicunt multi Patres, Angelos circumscribi loco, non quia proprie loco circumscribantur, sed quia definitum, ac limitatum locum habent. Sic loquitur idem Damascenus, lib. 3, cap. 16 et cap. 17, et Gregorius, lib. 2 Moral., cap. 2, alias 3, et homil. 34, in Evangel., et Beda in id Lucæ 1: Respondens Angelus dixit ei; et Hugo de S. Victore, lib. 1, de Sacramentis, p. 3, cap. 18. Denique sic dixit Ambrosius, lib. 1, de Spiritu sancto, cap. 10: Seraphim de loco ad locum transit, non enim complet omnia, etc.

7. Probatur ratione. — Rationem hujus veritatis insinuat Damascenus, dicto libro secundo, capite tertio. Nam cum dixisset, Angelos nullis terminis includi, addit statim, ideo non includi terminis, quia ubicumque voluerint, apparere possunt in corporibus assumptis, nec ullis corporeis terminis includi possunt. Nam alioqui, ait, id solum natura, ac proprio termino caret, quod minime creatum est, omnis enim condita res a conditore Deo terminatur: id est, naturam finitam, et limitatam recipit. Quia ergo Angelus limitatam perfectionem substantiæ habet, ideo limitato etiam loco substantialiter præsens adesse potest. Nam sine dubio magna perfectio est posse simul esse in magno aliquo corpore, et in omnibus partibus ejus sine coextensione cum illo, sed totum in toto, et totum in qualibet parte; ergo infinitæ perfectionis est, posse habere hunc existendi modum in quocumque spatio, seu corpore, etiamsi in infinitum augeatur. Et ideo hoc pertinet ad solius Dei immensitatem. Ergo e contrario omnis substantia spiritualis creata, sicut limitatæ perfectionis est, ita limitatum terminum habet, cui substantialem præsentiam exhibere possit. Sicut anima, quia finita est, corpus finitum, et determinatæ quantitatis informare

potest, et potentia activa finita limitatum suæ activitatis terminum habet, ut latius philosophi disputant.

8. Loci determinatio quatuorplex. — Atque hinc theologi duplicem, vel triplicem modum existendi in loco distinguunt, scilicet circumscriptive, definitive, vel neutro modo, sed supernaturaliter (ut sic dicam). Primo modo sola corpora sunt proprie in loco, quia extrinseca superficie circumdantur, et comprehenduntur, vel comprehendi possunt, (quod dico propter Empyreum cælum) et intra illam ita replent locum mole sua, ut illi coextendantur, et nullum aliud corpus naturaliter ibi compatiatur, seu admittant. Spiritus autem non est capax harum conditionum, et ideo cum hoc rigore, et proprietate non dicitur esse circumscriptive in loco. Esse autem definitive in loco dicitur quidquid finito tantum loco adesse potest cum certo magnitudinis termino, sive cum illo habeat commensurationem, sive non habeat, et ideo hic modus existendi in loco Angelis specialiter tribuitur. Quia licet generali significatione conveniat etiam corporibus, appropriatur tamen Angelis ad judicandum esse in loco cum illis imperfectionibus propriis corporis. Quamquam Patres e contrario omnem determinationem ad finitum locum, circumscriptionem interdum appellant. At vero Deus neutro ex his modis dici potest esse in loco, quia de se nullum terminum loci habet. Nam licet de facto sit tantum in loco finito, scilicet in hoc mundo, non ideo est, quia ipse ad illum limitetur, sed quia locus ipse de facto major non est. Et ideo aliqui absolute negant esse in loco: sed recte dicitur esse in loco: sed recte dicitur esse in toto illo loco inadæquate, seu cum excessu, aut excellentia, quia ita est in illo, ut sine sui mutatione in majori, et majori in infinitum esse possit, quod nullæ substantiæ creatæ convenire potest.

9. Objectio ex Durando contra conclusionem. — Contra hanc veritatem sentit Durandus, in 1, dist. 37, 2 part. illius quæst. 1, num. 26, ubi docet, Angelum simul esse ubicumque operari potest, sive simul, sive successive. Unde sentit, et quod Angelus simul sit in omnibus corporibus universi: et quod si plura, vel majora fierent, statim, et sine ulla sui mutatione in eis existeret, quia in omnibus potest semper successive operari, quamvis non possit omnia simul movere. Quia ut ipse ait, sufficit habere simul potestatem ad operandum in quocumque loco disjunctim, et in omnibus successive, ut simul omnibus adsit eo modo, quo esse po-

test. Et hunc sensum magis declarat in quæstione secunda, ubi hinc infert, non posse Angelum proprie moveri localiter, ita ut transferatur de loco ad locum, quia non est in loco circumscriptive, neque definitive, sed simul est in omni loco, in quo esse potest. Verum quidem est, Durandum in priori quæstione potius sentire, Angelum nusquam esse secundum situm, sed tantum esse præsentem cuilibet corpori præsentia ordinis, quatenus omne corpus potest movere, licet actu non moveat. Ubi per præsentiam ordinis, non videtur intelligere substantialem, et intimam præsentiam, sed tantum virtualement, quia ubique operari potest, et quoad hoc habet præsentiam ordinis ad omnia corpora, quamvis nullibi sit secundum realem, et veram præsentiam.

10. Quid in hac erronea doctrina magis sentire videatur Durandus. — Sed imprimis non potest ab uno ex duobus erroribus Durandus excusari, nam vel negat substantiam Angeli realiter esse posse in aliquo loco modo explicato in præcedente assertionem, vel si admittit veram existentiam Angeli in aliquo loco, admittit illam ubique, et in omnibus. Deinde dico hoc posterius magis sentire Durandum. Nam illud prius in opinione 3, num. 22, retulerat, fuitque illa opinio Hervæi, in eadem dist., et in tractatu de Motu Angelorum, ut supra retuli, quam ipse Durandus, num. 23, improbat, ex illo principio, quod inter movens, et mobile prærequiritur realis præsentia, ergo de eadem præsentia postea loquitur, cum dicit Angelum simul esse præsentem omnibus corporibus, quæ successive movere potest. Vocat autem illam præsentiam ordinis, non quia realis, seu vera non sit, sed ut a præsentia situ corporum illam distinguat. Et hanc suam mentem magis declarat exemplo animæ rationalis, quæ omnibus, et singulis membris corporis præsens est, quod in fine num. 26, adducit.

11. — Durandi fundamentum primum. — Secundum. — Tertium. — Fundamentum Durandi est, quia quod facit situs in corporalibus, hoc facit ordo in spiritualibus: ergo sicut in corporalibus requiritur ad operandum præsentia situs, ita in spiritualibus præsentia ordinis. Cum hac tamen differentia, quod corpus non semper est per se immediate conjunctum alteri corpori situ aliter sibi præsentem, quoad virtutem agendi, quia per interjecta corpora impeditur, et per illam diffundit virtutem suam. Angelus autem neque per interjecta corpora impedi potest, quominus sit immediate præsens omnibus, et in quocumque potest immediate agere absque

medio, ergo simul est omnibus præsens. Secundo argumentatur, quia si Angelus non esset simul præsens omnibus corporibus, quæ potest movere successive, sæpe non posset incipere movere aliquod corpus, quod antea non movebat, nisi prius seipsum movendo, et tali corpori applicando, hoc autem non est bene intelligibile, ut inquit. Tertio quia non potest assignari ratio, cur Angelus, qui in nullo corpore operatur, potius sit præsens uni corpori, quam alteri; ergo vel nulli est præsens, quod intelligi non potest, vel omnibus simul, quod ipse concludere intendit.

12. Durandi sententia docens Angelum esse ubique, erronea judicatur. — At vero nec ipse Durandus hujus sententiæ periculum omnino ignoravit, et ideo timide loquitur, referendo potius, ut ait, quam asserendo. Sed sine dubio sententia est plus quam temeraria, et communiter erronea judicatur. Primo quia ex illa sententia sequitur Angeli substantiam esse immensam, quod alteri substantiæ creatæ tribuere erroneum est. Probatur sequela, quia si de facto est Angelus in omnibus locis corporalibus, ut Durandus fatetur, et de se potest esse in pluribus, et majoribus, sine sui mutatione, etiamsi mundus corporeus in infinitum augeretur, ut etiam sequitur ex positione Durandi, quia potens est quilibet Angelus ad movenda omnia illa corpora saltem divisim, vel successive, et per partes; ergo substantia Angeli simul est, quasi infinite diffusa, quod esse immensum. Sicut si daretur corpus simul replens omnia spatia, in quibus nos concipimus posse corpora creari, esse immensum quantitative, ita etiam Angelus, si talem habet substantialem præsentiam, erit immensus substantialiter, et spiritualiter. Dices, etiam hoc dicto, non esset Angelus æquiparabilis Deo, quia Deus est in omnibus rebus continens omnia, et dans esse omnibus. Respondeo imprimis, hinc solum inferri Angelum non esse æqualem Deo in modo essendi in rebus per potentiam, quod non obstat quominus in modo essendi per præsentiam habeat æqualitatem, et hinc modus est, qui quasi per se, et formaliter ad immensitatem spectat. Deinde dicimus ex illo modo existendi in rebus per præsentiam (ut ita dicam) infinitam sequi substantiam Angeli esse infinitam simpliciter, et consequenter esse omnipotentem, ac proinde etiam æquari Deo in modo essendi in rebus per potentiam. Et ideo sancti e contrario, ex eo quod Angeli substantia est finita in essentia sua, inferunt etiam esse limitatam in terminis præsentiae suæ, quæ est ratio

superius facta, et non minus urget contra Durandum, ut ex dictis patet. Aliud etiam inconueniens sequitur ex sententia Durandi, scilicet substantiam Angeli esse immutabilem secundum locum, quod ipse admittit, est tamen non minus erroneum, ut inferius ostendemus.

13. *Ad primum fundamentum Durandi in n. 11.*—*Præsentia ordinis in Angelo quid significet.*—*Ad secundum et tertium fundamentum Durandi.*—Nec rationes Durandi sunt alicujus momenti: nam ad primam respondetur, si per præsentiam situs intelligatur præsentia secundum commensurationem quantitatum; sic verum esse in rebus spiritualibus non inveniri. Inde tamen non sequitur, Angelum esse in rebus omnibus, quia, licet a quantitate corporum, seu a locis corporalibus intermediis non impediatur, ne omnia penetrare possit, nihilominus ex intrinseca limitatione suæ essentiae habet, ut non possit omnibus intime, ac substantialiter esse præsens. Unde vox illa *præsentia ordinis*, æquivoca est, et ideo est distinguenda: nam ratione cognitionis potest dici Angelus habere præsentiam ordinis, saltem in potentia, quatenus videre potest intellectualiter res distinctissimas sine impedimento quorumcumque corporum intermediarum, sed hoc non sufficit, ut dicatur esse in illis per essentiam. Item potest præsentia ordinis intelligi ratione solius potentiae, ut juxta opinionem dicentium Angelum posse movere corpus: ubi non adest per suam substantiam, quod sive sit verum, sive falsum (de quo infra videbimus), per se non sufficit ad existentiam Angeli in loco, ut ex dictis patet, et ex dicendis evidentius fiet. Tertio potest præsentia substantialis, qualis a nobis declarata est, vocari præsentia ordinis, ut distinguatur a quantitatum præsentia, et in hoc sensu verum est præsentiam ordinis in spiritualibus, æquivalere situi in corporibus: sed in hoc servant etiam proportionem, quia sicut in omni corpore situs circumscriptus est, ita in omni spiritu creato præsentia illa limitata est. Ad secundam rationem concedimus sequelam, et ad tertiam negatur assumptum: utraque responsio pendet ex dicendis de *ubi*, et motu Angelorum, et ideo nunc de illis plura non dicimus.

14. *Tertia conclusio.*—Tertio principaliter ex dictis concludimus, Angelum ita esse in loco, ut illum mutare possit, ac proinde unum amittere, et alium acquirere. Hanc assertionem addimus, ut titulo capitis integre satisfaciamus, et quia ista duo, scilicet locus, et motus Angelorum, ita sunt conjuncta, ut easdem

fere habeant probationes, eandemque certitudinem. Et ita omnes theologi, qui de loco definito Angelorum recte sentiunt, in hac assertionem conveniunt: et ideo existimo eundem gradum certitudinis habere, quem præcedentes. Probatum primo, quia Scriptura frequenter Angelis tribuit mutationem ab uno loco in alium. Nam Job. 1, Satanas ait, *Circuivi terram, et perambulavi eam.* Quod non potest metaphorice exponi, vel quod circuiverit tantum visione, seu præsentia intellectuali, vel per extrinsecam denominationem, quod perambulaverit terram in corpore assumpto, sicut interdum dicitur Deus descendere, vel deambulare: nam hoc secundum voluntarium est, et incredibile: primum autem est contra proprietatem locutionis Scripturæ, sine rationis, vel auctoritatis fundamento, et ita est contra generalem regulam interpretandi Scripturam. Quod in aliis etiam testimoniis hujus materiæ observandum est, qualia sunt supra citata, in quibus demones dicuntur ejici a corporibus humanis, vel in porcos mitti. Idem probant loca in quibus dicuntur Angeli descendere de cælo, Dan. 3 et 4, Marc. ult. Item in quibus dicuntur mitti. Nam licet inter divinas personas missio non importet loci mutationem, ibi est necessarius alius sensus minus proprius, seu rigorosus propter personarum immensitatem, et ideo non est applicandus creaturis, quibus immensitas tribui non potest. Præsertim quia tot modis, et verbis hæc mutatio tribuitur Angelis in Scriptura, ut impossibile sit sine magna corruptione litteralis sensus omnia metaphorice interpretari, ut sunt, *descendere, circumire, accedere et recedere, intrare, exire, et pelli*, et similia. Item quia Angeli mali ita dicuntur cecidisse de cælo, ut eorum locus non sit amplius inventus in cælo, Luc. 10, et Apoc. 12, quod necesse est proprie intelligi, alias posset quis dicere, nunc demones vere, et substantialiter esse in cælo Empyreo, quod absurdissimum est. Præterea de Angelis in assumptis corporibus satis aperte videtur docere Scriptura ad motum illorum motos fuisse, ut postea tractando de corporibus ab Angelis assumptis dicemus. Ac denique de anima Christi separata de fide certum est realiter descendisse ad inferos, relictis his locis superioribus, ut alibi tractatum est: eadem autem ratio est de quolibet spiritu creato.

15. *Probatum ex Patribus.*—Secundo est hæc communis Patrum traditio, Damasceni, Gregorii, Ambrosii, Bedæ et Hugonis de Sancto Victore, quos in secunda assertionem retuli, quibus addi potest Gregorius, Nazianzenus, Orat.

34, quæst. 2, de Theologia, in fine, ubi inter proprietates Angelorum ponit: *Quod omnia loca peragravit, omnibus ubique impigre adsunt: tum ob ministerii promptitudinem, tum ob naturæ levitatem.* Ubi notanda est particula *ubi* que adsunt, ejusque explicatio, per quam satis declarat, non esse simul ubique, sed posse ubique nos juvare, et impigre id facere per promptitudinem voluntatis, et naturæ velocitatem. Quomodo loquitur etiam Damascenus supra, et Tertullianus in Apol., cap. 22, dicens: *Omnis spiritus ales est, hoc est, Angeli et demones igitur momento ubique sunt, totus orbis illis locus unus est, quod ubique geratur tam facile sciunt, quam evantiant, velocitas divinitas creditur, quia substantia ignoratur.* Ubi in verbo illo, *ales est*, alludit ad sententiam Dionysii, in cap. ult. de Cœlesti Hierarch., dicentis Angelos depingi pennatos, et alarum levitatem, eorum in suo motu celeritatem significare. Et ratione ejusdem velocitatis dixit Tertullianus *Angelos momento ubique esse*, utique per velocissimum transitum: meritoque addit, per hanc velocitatem demones fingere divinitatem, ac si ubique revera substantialiter essent. In quo etiam significat esse ubique per substantialem præsentiam propriam esse divinitatis.

16. Et eodem modo intelligendus est Hieronymus, lib. contra Vigilantium, post Epist. 53, ad Ripar., contra eundem Vigilantium, ubi tractans illud Apoc. 14: *Sequuntur agnum quocumque ierit*, dicit, *Si agnus ubique: ergo et hi qui cum agno sunt, ubi que esse credendi sunt*; ubi ipse de Martyribus loquitur: est autem eadem ratio de Angelis. Sed statim exponit, dicens: *Cum demones toto vagentur orbe, et ex celeritate nimia ubique præsentem sint, multo magis Martyres, etc.* Et eodem modo loquitur Maximus, serm. de S. Martyr. Taurino. Et D. Bernardus, serm. 5, in Cantica, de Angelis sanctis dicit: *Angelos indigere corpore ad sua ministeria, quia non est discurrere, nec de loco ad locum transire, nisi corporum quod frequenter Angelos facere tam indubitata, quam nota probat auctoritas.* Ex quo solum id quod ad præsens refert accipimus: nam illam necessitatem corporum non probamus, nisi de solis ministeriis aliquo modo visibilibus, et de corporibus non naturalibus, sed assumptis, intelligatur. Unde melius Chrysostomus, hom. 3, ad Heb., tractans illa verba: *In ministerium missi, absolute dicit, in multa loca propter nos mittuntur, et ad nostram ministrant salutem, et infra: Circa nos cursitant, hoc est, eorum mi-*

nisterium propter nos in omnes multi partes. Quod variis testimoniis Scripturæ confirmat, ita illa interpretando. Et tandem comprobatur differentiam, quam in verbo *mittendi*, paulo antea notavimus, dicens: *Filius non sicut Angelus fuit missus, non enim a loco in locum transit, sed carnem suscepit, Angeli vero loca mutant, et prioribus, in quibus sunt, dimissis ad alia veniunt, in quibus non erant.*

17. *Probatum tertio ratione.*—*Ad opposita in num. 1.*—Tertio argumentari possumus ratione, quia Angelus habet definitum locum, et non habet locum, cui ex natura sua necessario adhæreat, ergo mutabilis est a loco in locum. Consequentia est evidens, quia immutabilitas localis provenire tantum potest, vel ex necessaria præsentia in omnibus locis simul, vel ex adhæsiōe necessaria ad unum locum. Major autem probata jam est, et minor facile probatur, quia in loco Angeli considerari potest, vel corpus aliquod, cui Angelus præsens est, vel spatium illud imaginarium, quod reali corpore impletur. Angelus autem nulli corpori naturali necessitate adhæret, et quamvis adhæreret, posset cum ipso corpore per accidens mutari. Multoque minus potest immobilitatem naturalem in aliquo spatio habere, cum spatium ut distinctum a corpore, vel ab Angelo, nihil sit. Quæ ratio tractando de *Ubi* Angelorum evidentior fiet. Neque oportet fundamentis Durandi et Hervæi, qui in 4, dist. 37, contrarium docere ausi sunt, respondere. Fundantur enim in hoc, quod Angeli vel nullibi sunt, vel ubique sunt: utrumque autem omnino falsum esse ostendimus. Ex testimoniis autem in principio hujus capitis allegatis solum illa verba Augustini, quod Deus movet spiritualem creaturam per tempora, non tamen per loca, nonnullam difficultatem habent, quam tacito Augustini nomine advertit Hugo de S. Victore supra cap. 16. Et ideo illum modum loquendi non approbat, quamvis absolute non reprobet, quia de motu physico, et cum locali circumscriptione potest exponi. Sed de illis Augustini verbis plura in sequentibus dicemus.

CAPUT II.

UTRUM IN ANGELIS SIT PROPRIUM ET INTRINSECUM UBI.

1. *Notatio ad intelligentiam questionis.*—Hanc quæstionem late tractavi in Metaphysica, disput. 51, sect. 3 et 4, quia revera ex princi-